

เทศน์เช้า วันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๕๒

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดป่าสันติพุทธาราม (วัดป่าเขาแดงใหญ่) ต.หนองกกวาง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

เห็นใหม่ฝนตก เวลาฝนตกนะ พระเราไม่มีประสบการณ์ อยู่ในป่าฝนตกจะดำรงชีพอย่างไร เวลาครูบาอาจารย์ท่านอยู่ในป่า เวลาฝนตกนะ ท่านเอาจิ๋วใส่ไว้ในบาตร ทีนี้เวลาพระไปด้วยกันนะ เอ้า.. เวลาเช้าขึ้นมา ทำไมเราอยู่ในป่าผ้าเราเปียกหมดเลย ทำไมผ้าครูบาอาจารย์บางองค์ไม่เปียก นี่ ประสบการณ์การชุกงค์

ธรรมะของเรา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีประสบการณ์มาก่อน มรรคญาณเกิดในใจ ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว แล้วองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงได้วางธรรมวินัย ให้เราเป็นเครื่องหมาย เพื่อเราจะดำเนินชีวิตของเราให้เป็นประสบการณ์จริงของเรา แต่เราไปศึกษา ธรรมวินัยกันเป็นทฤษฎี เหมือนพ่อแม่เรา พ่อแม่เราทุกข์ยากนะ หาอยู่หากินมานะเพื่อลูก ส่งลูก เรียนหนังสือ ส่งลูกทำมาหากิน แล้วลูกพอทำมาหากินมันมีหน้าที่การงาน มันก็ว่าพ่อแม่มันโง่

นี่ก็เหมือนกัน องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมขึ้นมา ทฤษฎีมีไหม ทฤษฎีต่างๆ นี่ไม่มีเลย องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ารู้ก่อนมาในใจขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอง รู้ก่อนมาในใจขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอง ไม่ใช่รู้ก่อนมาในตำรา ตำรามันเป็นทาง วิชาการเท่านั้น เป็นวิชาการให้เราเรียน เราเรียนแล้วมันก็เป็นเครื่องหมายการดำเนิน แต่ ประสบการณ์จริงอันนั้นในหัวใจมันต้องมีขึ้นมา

ถ้าประสบการณ์จริงในหัวใจไม่มีขึ้นมา มันอวดรู้ทั้งนั้นนะ มันเป็นอย่างนี้ อังอ่างนะตัวมัน พอง แล้วมันก็ทุกข์ในหัวใจเต็มหัวใจเลย แต่ทฤษฎีมานะนะ เวลาทุกข์ ทุกข์อยู่ข้างนอก เวลาความรู้ รู้อยู่ข้างนอก ทุกข์อยู่ในใจ ทุกข์นี้หมักหมมอยู่ในหัวใจ แต่อวดรู้ รู้แต่ข้างนอก รู้แล้วแก้ไขตัวเอง

ไม่ได้ แต่คนมีประสบการณ์จริงนะ เขาจะรู้จักจริงของเขาก่อน เขารู้จักจริงเพราะการประพฤติปฏิบัติ
ขึ้นมา เขารู้จักจริงขึ้นมา เขาถึงสั่งสอนมา

เหมือนพ่อแม่เรา เมื่อก่อนนะ พ่อแม่เรานะ เลื่อผืนหมอนใบมากันนะ มาทำมาหากินนะ มา
ทำงานตั้งตัวขึ้นมาได้ แต่เวลาเรามีการศึกษาขึ้นมาอะ ถูกดูเลยนะ พ่อแม่ไม่มีการศึกษา พ่อแม่ไม่มี
ความรู้ ไม่มีความรู้เลยมึงมาได้ยังไง

นี่ก็เหมือนกัน ธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อยู่โคนไม้ อยู่ในป่าอะ มันมาจาก
ไหน มันมาจากการรื้อค้นมาจากใจนะ เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบิณฑบาต พวก
พราหมณ์เขาจะถูก “สมณะทำไมไม่ทำนาเอง สมณะทำไมไม่หากินเอง” เราบอกว่าเราทำอยู่
ตลอดเวลาอะ ปัญญาเป็นเอกและไถ สติเป็นผลและปลูก เราไถอยู่ตลอดเวลา ไถหัวใจของเรา เรา
ไถของเรา แต่นี่เราไปไถเรื่องของคนอื่นไป ไถไถนาของคนอื่นไป ไปศึกษาเล่าเรียนวิชาการของคน
อื่นมาไง แล้วก็มาสูมหั่วไถวะ ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด เอาตัวไม่รอดเพราะมันทุกข์ใจ เอาตัวไม่
รอดเพราะมันแก้หัวใจมันไม่ได้ไง ถ้ามันแก้หัวใจมันไม่ได้ มันจะมีคติที่ไหนเป็นที่ไป มันมีคติที่
ไหน เพราะมันไม่รู้ทางไป ทางไป.. มรรคโค ทางอันเอก เราก็มองถนนหนทาง มองเครื่องดำเนิน
ถนนหนทาง คูสิ เขาจะสร้างบ้านสร้างเรือน เขาต้องมีนั่งร้านขึ้นไป นี่คือทาง

นี่ก็ว่ากันไปนะ เวลาพระเทศน์ มรรคเป็นอย่างนั้นๆ.. มันไม่เคยเห็น ถ้าไม่เคยเห็น นี่ทาง
มรรคโค สัมมาอาชีวะ เราเลี้ยงชีพชอบ เลี้ยงข้าวปลาอาหาร แต่เป็นมรรคญาณนะ ความคิดเป็น
อาหารของใจ ความคิดนะ เลี้ยงชีพชอบ ความคิดผิดคิดถูกนะ ถ้ามันคิดถูกขึ้นมามันจะแก้ไขเข้ามา
ในหัวใจนี้ ถ้ามันคิดผิด เป้ามันส่งออกแล้ว มันไปตามกระแส แต่ธรรมะมันจะทวนกระแสเข้ามา
ทวนกระแสเข้าไปที่ใจ ทวนกระแสเข้ามา แล้วประสบการณ์อย่างนี้ เวลาพูดกันมา มันพูดเหมือนกัน
กิน รับประทาน เสวย เหมือนกัน คำพูดเหมือนกัน แต่สถานะของคนมันต่างกัน สถานะของคน
ต่างกัน

ใจก็เหมือนกัน ใจ สถานะของคน ปุถุชนไม่รู้เรื่องอะไรเลย สมาธิก็เขียนเลย สมาธิเป็นอย่าง
นั้น พอคนเขานั่งสมาธิเข้ามาได้.. อันนั้นไม่ใช่ เพราะมันผิดจากตำรา ตำราเขียนไว้ ส.เสื่อ ม.ม้า สระ

อา ธ.ธง สระอิ.. สมาธิต้องเป็นอย่างนี้ แล้วสมาธินี้มันเป็นขึ้นมาในใจเป็นอย่างไรล่ะ? ไม่ใช่ เป็นสมาธิต้องเป็น ส.เสื่อ นี้ เห็นไหม เพราะมันเรียนเข้าแล้วมันยึดใจ นี้ไง ความรู้มันส่งออก พอมันส่งออกขึ้นมา มันไปยึดทฤษฎี แต่ความจริงมันเป็นขึ้นในหัวใจใหม่

แต่คนที่ทำสมาธิขึ้นมาได้ในหัวใจนะ เขารู้เข้ามาในหัวใจของเขา หัวใจของเขาจริงเห็นจริงของเขาขึ้นมา ตัวชื่อสมาธิไม่เกี่ยว เรากินอาหารเข้าไปแล้ว อยู่ในกระเพาะของเรา อาหารที่เป็นสำหรับนั้นมันหายไปไหน มันไปอยู่ในกระเพาะของเรา สารอาหารนั้นมันอยู่ในร่างกายของเรา มันให้ผลกับร่างกายของเรา นี้ร่างกายมันยังขับถ่ายทิ้งไปเลย แล้วหัวใจที่มันรู้ขึ้นมา มันรู้ขึ้นมา มันมีอะไรตกผลึกในหัวใจนั้น นี้ประสบการณ์ตรง

เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมขึ้นมาแล้วนะ “เราจะเผยแผ่ได้อย่างไร เราจะสอนใครได้อย่างไร” เพราะสุตมยปัญญา คือทางวิชาการที่ศึกษากัน จินตมยปัญญา ทำการวิจัย จินตมยปัญญา ทางวิทยาศาสตร์ จินตมยปัญญา จินตนาการสำคัญกว่าความรู้ จินตนาการ ถ้ามีจินตนาการด้วย มีความรู้หนุนเข้าไปด้วย จินตนาการสำคัญกว่าความรู้ จินตมยปัญญา จินตนาการ ในธรรม จินตนาการกันวิ่งว้างว่งเปล่าไปหมดเลย ว้างจนไม่มีหลักมีเกณฑ์ ภาวนามยปัญญายังไม่เกิดเลยนะ

ภาวนามยปัญญาไม่เกิดเพราะอะไร เพราะมันไม่มีฐานข้อมูล ไม่มีผู้ที่ออกจากข้อมูลนั้นมา จิตมันสงบเข้ามา มันถึงฐานข้อมูลนั้น แล้วฐานข้อมูลนั้น ภาวนามยปัญญามันเกิดเฉพาะใจที่มันเป็นใจที่มันเป็นนะ ปัญญาจากสมอง ปัญญาจากจิต ปัญญาจากสมองนี้รู้กันทั้งนั้นนะ ปัญญาจากสมอง ทบทวนได้ ตรวจสอบกันได้ ตรวจสอบกันในทางวิชาการกันได้ แต่ภาวนามยปัญญา ตรวจสอบได้ ตรวจสอบได้แต่ผู้รู้จริงกับผู้รู้จริง เขาตรวจสอบกัน ผู้รู้จริงพูดออกมา ความจริง คนที่ไปเห็นสมบัติอันเดียวกันมา ทำไมจะพูดสมบัติอันนั้นถูกไม่ได้ เพียงแต่ว่ามันเป็นจิตนิสัยของคน จิตนิสัยของคน ให้ค่าไป ความชอบของคนแตกต่างกัน ความคาดหลากหลาย ความหลากหลายนี้มันเกิดมาจากไหน มันก็เกิดมาจากสิ่งที่เราได้สร้างบุญกุศล ได้สร้างซบสมกันมาเป็นข้อมูลเดิม ข้อมูลจากอดีต มาปัจจุบัน จากอนาคต

ถ้าปัจจุบันนี้ยังแก้ไขไม่ได้ มันจะยังมีอนาคตอยู่แน่นอน ถ้ามันมีปัจจุบันนี้ มันทำลายที่ปัจจุบันนี้นะ เราอยู่กับปัจจุบันนี้ แต่เราอยู่กับปัจจุบันนี้ไม่ได้ ไม่ได้เพราะอะไร เพราะมันวิตกกังวล มันไม่มีความเชื่อมั่นในตัวมันเอง ไม่มีความเชื่อมั่นเลย เพราะข้อมูลภายในรู้ไปหมด แต่ตัวเองไม่รู้ ตัวเองไม่รู้ตัวเองก็หัวั่นไหว ตัวเองก็ไม่มีจุดยืนของตัวเอง ตัวเองไม่เข้าใจสิ่งต่างๆ เลย

แต่ถ้ามันทำลายถึงจุดปฏิสนธิจิต มันจะไปไหน เราคุมข้อมูลทั้งหมด เราคุมปัจจุบันนี้ทั้งหมด สรรพสิ่ง เราคุมทรัพยากร คุมทุกอย่างหมดเลย แล้วมันจะไปไหนได้.. มันไปไหนไม่ได้เลย มันไปไหนไม่ได้เพราะมันอยู่ในอำนาจของเรา สิ่งที่เป็นอำนาจของเรา มันเกิดมาจากไหนล่ะ เกิดมาจากการกระทำนะ ประสบการณ์ของเรา

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๖ ปีนะ ทรมานตนอยู่ ๖ ปี ทั้งๆ ที่เป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วในพระไตรปิฎก พระศรีอริยเมตไตรยจะมาตรัสรู้ได้ง่าย ทุกคนก็ปรารถนาจะไปเกิดพร้อมๆกับพระศรีอริยเมตไตรย เราปรารถนา แต่เราทำได้ไหม เรามีเหตุมีผลไหม เราอยากร่ำอยากรวย แต่เราไม่ทำงาน มันจะเป็นไปได้ไหม ในปัจจุบันนี้คิดแต่ความสะดวกสบายกัน

ถ้าเวลาปฏิบัติก็เป็นอุตสาหกรรม ต้องทำเหมือนกันเลย เป็นอุตสาหกรรมเหมือนกันหมดเลย คุณตีเดียวนี้ คุณทางพีช เขาก็ต้องมีโคมปลุกกันแมลง นี่มันเป็นอุตสาหกรรม ถ้าเป็นอุตสาหกรรม มันเป็นเรื่องโลกๆ นะ มันเข้าถึงธรรมะไม่ได้ แต่ถ้าเป็นข้อเท็จจริง คุณตี เราจะปลุกพีช ปลุกธัญญาหารต่างๆ มันอยู่ที่สิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมของคนมันก็หลากหลาย คุณอาหารตี อาหารเหมือนกันนะ อาหารเหมือนกันแต่คนละภูมิภาคนะ เรียกชื่อต่างกัน ส่วนผสมต่างกัน เพราะพื้นที่เขามีทรัพยากรของเขาอย่างนั้น เขาต้องใช้ของเขาอย่างนั้น แล้วเราก็บอกว่าต้องเป็นอย่างนี้ๆ...มันเป็นไปได้หรือก จิตของคนก็เหมือนกัน จิตของคนมันหลากหลาย มันมาหลากหลาย แต่! แต่เป้าหมายอันเดียวกัน สัจจะมีอันเดียว อริยสัจจะมีอันเดียว ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

ทุกข์.. เหตุให้เกิดทุกข์

ทุกข์ดับ.. วิธีการดับทุกข์

วิธีการดับทุกข์ ดับอย่างไร วิธีการดับทุกข์นะ ถ้าดับทุกข์ เราดับทุกข์ของเรา ในเมื่อบอกว่าเราเป็นชาวพุทธกัน ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เราเป็นอุบาสก อุบาสิกา เราไม่ได้หวังมรรค ผลนิพพาน เรามาทำบุญกุศลเท่านั้น ไม่ต้องพูดถึงมรรค ผล นิพพานหรอก...ใช่ เรามาทำบุญกุศลเท่านั้น แต่ถ้าใจมันพัฒนาขึ้นไปนะ เราปฏิบัติเพื่ออะไร ก็เราปฏิบัติเพื่อมีความสบายใจ เพื่อชีวิตนี้มีความเข้าใจทางชีวิตนี้

ที่มันทุกข์กันอยู่นี้ เพราะมันไม่เข้าใจ พอไม่เข้าใจปั๊บ เราก็ดิ้นรนแสวงหา สิ่งที่ดี ดิ้นรนแสวงหา มันดิ้นรน มันขัดข้องหมองใจ มันเป็นทุกข์ ทุกข์เพราะขาดอันนี้ แล้วทุกข์เพราะหน้าที่การงาน ไปทำงานก็ทุกข์ อาบเหงื่อต่างน้ำก็ทุกข์ แล้วไอ้หัวใจเรานั้นก็ยังขัดข้อง หัวใจมันยังดิ้นรน แต่ถ้าเราศึกษาธรรมะแล้วเราปฏิบัติ นี่ไง ความขัดข้อง ความหมองใจ มันจะเบาจากใจเรา ถ้าเรารู้ข้อเท็จจริง ข้อเท็จจริงคือเรื่องอะไร คือเรื่องกรรม เรื่องสังขาร เราเกิดมาแล้ว ทุกคนปรารถนาดีทั้งนั้นนะ แต่มันมีอยู่ต้นตุนเดิมที่เราสร้างสมมามันเป็นอย่างนี้ พันธุกรรมทางจิตมันเป็นอย่างนี้ พอมันเป็นอย่างนี้ กรรมมันเป็นอย่างนี้ เราก็ขวนขวายเต็มที่ในปัจจุบันนี้

ปัจจุบันนี้เราทำให้ดีที่สุด ปัจจุบันนี้ทำให้ดีที่สุดเพราะอะไร เพราะคนไข้คนป่วย ถ้ามีयरักษา มีหมอรักษา คนไข่นั้นจะมีโอกาส เราเกิดมาพบพระพุทธศาสนา ธรรมโอสธแก้ไขเรื่องของทุกข์ ธรรมโอสธนี้ดับทุกข์ ธรรม โอสธ สิ่งที่ดีดับทุกข์ มันประเสริฐที่สุด โรคภัยไข้เจ็บ พวดยา พวกลูกศรเคมี เขาก็รักษาแค่เฉพาะร่างกายเท่านั้น เขารักษาใจไม่ได้หรอก รักษาใจไม่ได้นะ เพราะการรักษามอรักษาด้วยร่างกาย ธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ารักษาทางร่างกายด้วย รักษาทางจิตใจ เพราะอะไร รักษาร่างกายด้วย ถ้าจิตใจมันดีแล้วร่างกายมันจะดีตามไป ถ้าจิตใจไม่ดีร่างกายจะดีขนาดไหน คุณ คนร่างกายแข็งแรงมากเลย แต่มีความทุกข์ มีความเศร้าหมอง มีความเศร้าซึม ร่างกายที่แข็งแรงมีประโยชน์อะไร แต่ถ้าจิตใจมันดีนะ ร่างกายจะแข็งแรง ร่างกายจะขาดตกบกพร่อง ขาดตกบกพร่องคือว่ามันเป็นโรคภัยไข้เจ็บ

แต่ถ้าหัวใจมันเข้มแข็ง ธรรมโอสธรักษาได้นะ ธรรม โอสธ แต่ต้องจิตใจเข้มแข็ง ธรรมโอสธ เวลานั่งภาวนาโรคภัยไข้เจ็บหายไป หายไปคือเมื่อจิตใจเข้มแข็ง จิตใจเข้มแข็ง สมาธิสมาบัติในกำลังมันมีกำลังมาก แต่เวลาแก่เฒ่าขึ้นมา เวลาองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะปรินิพพาน

“อาานนท์.. เธอไปตักน้ำมาให้เราฉัน เรากระหายเหลือเกิน” ร่างกายเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย หรือสภาพมัน ทรากาไป มันเลื่อมไปเป็นธรรมดา องค์กรสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะปรินิพพาน “อาานนท์.. ร่างกายเราเปรียบเหมือนเกวียนที่มันชำรุดคร่ำคร่า มันจะต้องผูกพันไปเป็นธรรมดา” ร่างกายของคน มันต้องผูกพันเป็นธรรมดา แม้แต่ร่างกายของพระอรหันต์ก็ต้องทิ้งไปเป็นธรรมดา มันเป็นเศษทิ้งจาก จิตที่มันตรัสรู้ธรรม จิตที่มันบรรลุธรรมแล้ว จิตที่มันบรรลุธรรมมันไม่มีกิเลส ไม่มีค้นหา ไม่มี ความขัดข้องหมองใจในหัวใจ ความขัดข้องในหัวใจมันทำให้ติดพัน ไม่มียึดสิ่งใดเป็นของเรา แม้แต่ ร่างกายของเรามันก็ต้องย่อยสลายไปเป็นธรรมดา

จิตมันทิ้งตั้งแต่มันตรัสรู้ธรรมแล้ว ถ้าตรัสรู้ธรรมแล้ว สิ่งที่เราอาศัยมันไป มันต้องชราคร่ำ คร่าไปเป็นธรรมดา จิตมันไม่ไปยึดมัน มันไม่ไปทุกข์ไปร้อน มันไม่ไปกังวลนะ มันไม่กังวลตั้งแต่ สมบัติข้างนอก แล้วสมบัติในกายของเราที่เป็นอริยทรัพย์ ทรัพย์ที่เกิดเป็นมนุษย์ ที่เป็นสมบัติของ เรามากับเราอยู่แล้ว มันยังไม่วิตกมันยังไม่กังวลเลย มันจะเอาทุกข์มาจากไหน ในเมื่อร่างกายนี้ก็ไม่ ติดมัน ร่างกายนี้มันก็ไม่ทุกข์ของมัน ในหัวใจที่รับรู้มันก็ไม่ทุกข์กับมัน มันปล่อยหมด ด้วยการ กระทำของเรา ด้วยประสบการณ์ตรงของเรา ด้วยประสบการณ์ของจิต ประสบการณ์ของจิตนะ จิต วิวัฒนาการ

เวลาพระปฏิบัติเขาคุย เขาถามปัญหากัน เขาถามปัญญากันอย่างนี้ “สมาธิทำอะไร จิตสงบ แล้วออกวิปัสสนาอย่างไร แล้วมันละกาย ทั้งจิต ทั้งอย่างไร ทำลายอย่างไร” มันไม่เห็นมันพูดไม่ได้ หนีออก พูดตามคำรานะ เอ้า.. สมาธิก็ ส.เสื่อ ม.มั่ว สระอา สิ ถ้าเป็นสมาธิในที่ปฏิบัติมา นั้นเองไม่มี ความรู้ เอ็งทำไมเป็น เอ็งไม่รู้เรื่อง นี่ไง สันติภูจิกอ ปัจจัตตัง รู้จำเพาะตนในหัวใจ แต่ตามทฤษฎีมัน ต้องเอาชื่อมันมาอ้างอิงกัน แล้วก็จะเถียงกัน แล้วปฏิบัติแล้วพอมีทฤษฎีแล้วนะ ทำโครงสร้าง ทำ โครงการ เป็นอุตสาหกรรมไง อุตสาหกรรมนิพพาน อุตสาหกรรมปฏิบัติ เป็นวรรคเป็นตอน... เป็นไปไม่ได้หรอก

ทำกันเพื่อหัวใจ เพื่อมีที่พักที่อาศัยเท่านั้นนะ นี่ที่พักที่อาศัย เราปฏิบัติกันนะ ให้มีที่พักที่ อาศัย ใครได้ความสงบของใจคนนั้นมีบ้านมีเรือน ที่หลบภัย ถ้าคนไม่มีสมาธินะ ไม่มีบ้าน คนไร้ บ้าน เร่ร่อน จิตไม่มีหลักมีเกณฑ์ เร่ร่อน จิตมีหลักมีเกณฑ์ มีที่พักอาศัย ที่พึ่งอาศัยนะ เวลาเจอมาจริง

แล้ว ที่ฟังอาศัยต้องทำลายให้หมด เพราะที่ฟังอาศัยนั้นกิเลสมันก็อาศัยด้วย เราอาศัยอยู่ กิเลสก็อาศัยต้องทำลาย การทำลายด้วยมรรคญาณทำลายอย่างไร ศาสนาพุทธนี่ศาสนาแห่งปัญญา ปัญญาเป็นอย่างนี้ ปัญญาประเสริฐอย่างนี้ เพื่อผลประโยชน์กับเรา

เราเป็นชาวพุทธนะ ทุกคนบอกว่าศาสนาพุทธเป็นศาสนาแห่งปัญญา ศาสนาพุทธมีคุณค่ามาก เทอheimกัน แต่ไม่รู้จักคุณค่าของศาสนาเลย ไม่รู้จักเลย อยู่กับศาสนาเหมือนมดแดงฝ้าาพวงมะม่วง ใต้ไป.. ศาสนาพุทธ ศาสนาประเสริฐ.. มดแดงไม่เคยกินมะม่วงเลย แล้วมะม่วงมันอยู่ที่ไหน มะม่วงก็คือความขัดข้องหมองใจ หัวใจเราก็คือมะม่วง นี้พุทธะอยู่ที่นี้ ความรู้สึกอยู่ที่นี้ ของอยู่กับเรา เราต้องรู้หรือคั้น เราต้องปฏิบัติ เราต้องทำให้มันสะเทือนใจ สะเทือนกิเลส แล้วเราจะมุ่งมันชีวิตเราเพื่อประโยชน์กับเรา เอวัง